

KISÉRLETI STUDIÓ

2001. Ürodisszeia - hangfantázia

Rendező: Török Tamás

1974. február 25.-én 10.00-14.00

2001. Ürodisszeia - hangfantázia

Bozó László:

Köszöntöm a tisztelt megjelenteket. A Kisérleti Studió - érzésem szerint - jelentős állomáshoz érkezett, nemcsak a bemutatott művet tartom rendkívül érdekesnek, - annak rádiószerű megoldását - a sztereo lehetőségeinek remek kísérletezését, vagy kísérletét, hanem egyszerűen azt, hogy ez az ugynevezett kísérleti studió felnőtté vált. Bizonyára feltűnt többüknek, hogy most egy olyan darabot mutatunk be, ami néhány nappal ezelőtt már elhangzott a rádió III. műsorában. A Szórakoztató osztály megőrizte dinamikus fejlődését, így nem sokat tétováztak, meghallgatás után műsorra tűzték. Ez nem hiszem, hogy bármit levon a produkció erejéből. Szünet után Kőváry Kati és Steinbach Sándor elővezeti a magyarországi futballabdát műfej gyanánt. Gondolom valamennyien kíváncsiak vagyunk, hogy milyen prózai lehetőség rejlik ebben a bizonyos futball labdában. Azóta a Műszaki igazgatástól kaptam egy újabb cikket erről a bizonyos műfejről,

amelyben érdekes módon a negativumait sorolják fel és ez már nagyon nagy szó. Mert ha valaminek a negativumáról lehet beszélni, akkor abban már valamilye pozitívum is van. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy Mesterháziival és Lékayval együtt hallgattuk azt a produkciót is, amit ezzel a bizonyos műfejjel készítettek és az a bizonyos, ez egyáltalán nem úgy jelentkezik prózában, mint zenei felvételnél. A próza hangzásban egészen más felvételek vannak. Az az érzésem, hogy nekünk egyelőre fogalmunk sincs arról, hogy ez a bizonyos sztereo, vagy ha úgy tetszik a kvadrofon, milyen fajta és milyen féle rádiós műfajt teremtene. Néhányad magammal hallottam a Siklós Olga által készített Marschall László féle költői játékot, úgy látszik, minden egyes új sztereo bemutatónál másfajta lehetőségeket hallok. Az az érzésem, hogy a sztereo az a műfaj, amit nekünk állandóan tanulni kell.

/bejátszás/

Bozó László:

A formaságok mellőzésével, azt hiszem, hogy a

jelenlévő előadók közül csak Ujházy Lászlót kell bemutatni, mert Gyárfás Miklóst a TV-ből és azt hiszem Kuczka Pétert szintén a TV-ből ismerik.

Gyárfás Miklós:

A nagy kérdés az utóbbi évszázadban a magány. Azt hiszem Moliere volt az első, aki kimondotta, hogy az ember értelem nélkül magányos. Komikusan magányos és tragikusan magányos. És korunkban a legkülönbözőbb módszerekkel fejtegetik, hogy miért magányos az ember. Becket azt mondja, hogy Isten nélkül magányos az ember, Brecht azt mondja, hogy a körülöttünk lévő világ aktivitása nélkül vagyunk magányosak és így tovább. Tehát a keresett válasz sok féle. Azt is mondják, hogy a Föld magányos. Van egy természettudományi vita is erről, hogy vajon magányos-e a Föld, magányosak-e a galaktikák, magányos-e a világegyetem és egy új optimista irányzat szerint - nincs magány. Már mint a természetben, a létben nincs magány és ha mi a naprendszerben élők nem vagyunk magányosak, nemcsak azért, mert a Nap robbanásaitól, lététől, a napszállástól függünk és az összefüggések egyre

gazdagabbak, és a galaktikák is összefüggenek egymással: nincs, nem létezik magány. Ez - mondjuk - a legoptimistább felfogás, amit én ismerek. Itt ebben a játékban, ebben a sztereofonikus hangjáték-ká formált, nem merem azt mondani, hogy fantasztikus játékban, mert nem érzem fantasztikusnak és egyben a mű rendezői, színészi, hangtechnikabeli megoldását is közvetlennak érzem, tehát körülbelül abban az intimitásban, amelyben ül az ember egy kunyhóban, egy falusi kunyhóban, ahol néha beszélgetünk, néha elhallgatunk és akkor a beszélgetés hangulata, a csendnek hangulata valamiféle összetartozást ad a jelenlévők között. Ennek a megoldása, a különböző külső zajoknak, térérzékeltetésnek, a különböző hangszinü emberi megnyilvánulásoknak, vagy gépi betáplált megnyilvánulásoknak van egyfajta közvetlensége. Én nagyon jónak érzem azt az elgondolást, hogy nem kell fantasztikussá, mondjuk így, nem kell rémitővé tenni ezeket a dolgokat, - egy kicsit meg kell szokni. Valószínű valami olyasmi történhet, mint amikor kutyát vásárol valaki és az felnőtt mellett, az a kutya egy ismeretlen, fölötte álló lényvel olyan kapcsolatban van, hogy kíváncsi,

hogy az milyen lehet és akkor egyre többet árul el ő is a tulajdonságaiból, és az ember is kíváncsi erre a másik lényre és összebarátkoznak. Most a másik ilyen probléma, amit felvet ez a játék az, hogy vajon az emberi erő, tehetség, létre tud-e hozni olyan gépet, gépezetet, amely egy napon intelligencia fokában eléri az embert és egy másik napon több is lesz az embernél, erről ugyancsak vitatkoznak napjainkban. Azt hiszem, hogy éppen Clark az, aki azt fejtette ki, szó sincs arról, hogy ne haladhatná meg az emberi intelligenciának akár egyetemes fokát is a gép, ill. azok az általános elektromos impulzusok által létrehozott gondolkozási formák, amelyekben egyszer csak tullendül a betápláltságán a gép és elkezd önállóan gondolkozni, értelmesebbé válik annál, mint aki létrehozta. Ez nagyon érdekes ebben a játékban és a műnek egyik legszebb részlete ez, hogy a gép és az ember párbeszédének egy bizonyos tragikus fordulatanál, amikor szembe kerül egymással a két lény és a gépet megsemmisülés fenyegeti, ugyanolyan, vagy hasonló tragikum érzetet érez az ember, mint amikor egy Shakespeare-i hős a dráma utolsó szakaszának közepén rádöbben arra,

hogy el kell pusztulnia. Rendezőileg is nagyon szerencsésnek és szépnek érzem, hogy azt a bizonyos lehetetlenséget, hogy érez, hogy fáj, a színészi hangban is ábrázolta, tehát, hogy a gép nem a monoton betápláltságnak a fakó, tompa hangszínében, hanem egyszer mintegy életre kelve, az értelemnek egy új rétegébe átkerülve, jajgatva, panaszlón siratja a létet és nem akar meghalni. Tehát nem akar meghalni, az annyit jelent, hogy elérte az emberi tudatfokot és legalább elérte az emberi intelligenciát, vagyis itt új elemek segítségével valamiféle új drámai izgalmat érez az ember, mint hallgató, miközben ezt a játékot hallja. A harmadik dolog, ami a megoldást illeti, ugye, úgy szoktuk mondani, hogy hol van a kiút, és ha nem nagyon kötelező a kiút, akkor a művészek általában nem szeretik a kiutat, vagyis azt a megoldást, hogy most már, hogy ezt megírtam, megfestettem, most már minden kérdés megoldott, tehát ezt az átkozott optimizmust, ezt nem bírja el a művész, és nem bírja el, azt hiszem a tudós sem, de valamikor és valahogyan minden korban mégis ebbe menekültünk. Engem, miközben itt ezt a csillagkapu-részt hallgattam, Dante, a paradicsomi

világ megelevenítése jutott eszembe. Ez azzal végződik, hogy látja egy roppant arányú, mérnökileg megszerkesztett keréknek a látomását, amely szüntelen forgásban van és ezt a forgási energiát a szeretet adja, pontosan ez a szó, Babits fordításában, szeretet mozgatja, tehát valamiféle emberi vágyunk van, hogy nem magunk vagyunk, létezik egy világegyetem, amelynek akár van határa, akár nincsen, - ez már csak emberi fantázia dolga, - a működésének értelme van. És itt a megoldás ilyen nagyon hagyományos és mondjuk így, hogy dantei értelmében középkori és dantei értelmében egyben örökérvényű. Itt, amikor az ember tértől, időtől függetlenné tud válni egy pillanatra, vagyis érezheti az abszolút emberségét, érezheti magában azt, amit nevezhetünk természetnek, léleknek, bárhonnán közelítsük meg, és amit akkor hallunk, amikor például Bachot hallgatunk anélkül, hogy meghatároznánk pontosan ennek a zenei értelmét és mégis csak magunkat érezzük benne. Na most ez az emelkedettség, amit a műnek a végefelé érzünk, ez tulajdonképpen, hogyha most itt dramaturgiailag elemezném, a katarzisa ennek a műnek. Tehát ebben a hangjátékban - úgy érzem - hogy dráma van, és úgy érzem, hogy a

drámának bizonyos hanghatásokon keresztül új lehetősége van, tehát itten, amikor rádiójátékokkal foglalkozunk és rádiójátékokat írunk, akkor rendszerint nagyon hagyományos témákat írunk meg, csak bizonyos akusztikai újszerűségekkel, vagy pedig visszaélve azzal, hogy nem látják a hallgatók, hanem csak hallják azt, tehát a fülnek szólóan, a hallgatók fülét költői füllé téve adunk jelzéseket arról, hogy erőfeszítéseink ezen a téren csak formában újak, a tartalmában nézve állandóan ugyanazok. És végezetül, hogy egy vitaszerű beszélgetés kezdetén befejezzem a vita exponálását, megjegyezném, hogy általánosan úgy érzem, hogy a rádiójátékok és a hangjátékok útja, természetes útja az, hogy nem fantasztikussá téve a lehetetlent, vagy a majdnem lehetségeset, hanem közelhozva és lehetségessé téve, bennünk elhelyezve a saját emberi kis dimenziókat, minél közelebb hozzák azokat a mondanivalókat, amelyekhez ilyen új eszközökre van szükség, mint például egy helyzet, egy drámai helyzet, hogy nem otthon a lakásban ér a dráma, hanem kint a világűrben. Végeredményben akár a világűrben érzem a magányosságot, akár az otthonomban érzem a magányosságot, tartalmára nézve én, az ember magányos vagyok.

Hogy ez a magány megezerszereződik, vagy milliószer nagyobb lesz, az drámailag nagyon izgató, a lényegét nézve azonban felkelti az emberben a vágyat, akármilyen minimális vágyat, most mint hallgató mondom, hogy gyorsan délután, ha lesz egy kis időm, Bachot hallgassak, és körülbelül ugyanezt fogom tőle is megkapni, kicsit jobb kivitelezésben, gazdagabban, amit egy ilyenfajta kísérlet jelent, zeneileg szólva a hangoknak ez az egységes, szép és nagyon emberi kompozíciója. Ezzel Kuczka Péternek át is adom a szót.

Kuczka Péter:

Gyorsan végeznék két kérdéssel, olyan kérdésekkel, amelyeket minden író-olvasó találkozon, de minden vitán felvetnek a hozzászólók.

Az egyik a science fiction neve. Miért nevezzük ezt a valamit, szokták kérdezni az olvasók, "tudományos fantasztikusnak" akkor, amikor nagyon sokszor nyíltan vállalja a tudománytalanságot, illetve a legtöbb esetben egyáltalán nem tudományos. A válaszom erre mindig az, hogy ne sokat törődjünk az elnevezés pontosságával, se azzal, hogy van-e ellentmondás az elnevezés két tagja /tudományos és fantasztikus/ között, se azzal, hogy van-e ellentmondás a jelölés és a jelölt tárgy között. Különböző országokban ujabban egyesek elvetik a science fiction nevét és helyette spekulatív fikciót javasolnak. Nem tudom, hogy ez jobb, vagy rosszabb, nem is nagyon érdekel, mert az a

véleményem, hogy ha lehetséges a "prózavers", az "antiregény", a "Szexbomba," vagy a "békeharc", akkor jó elnevezés a science fiction is. Mi magyarok, már készen kaptuk ugy tiz évvel ezelőtt, amikor nálunk is megjelent néhány modern tudományos fantasztikus mű és a név elfogadottá vált, mint ahogy - remélem - elfogadott lesz beceneve, a scif-i magyarított formája, a "fanti" is.

A másik kérdés már komolyabb, nehezebb is rá válaszolni. Az olvasók ilyen-olyan formában s már nemcsak az elnevezést, hanem a tartalmat illetően, gyakran felvetik azt, hogy a tudományos-fantasztikus irodalom egyáltalán nem tudományos. Frappáns formában a kérdés valahogy így hangzik: "Mi a különbség a mese és a fanti között, vagy a boszorkányság és a fanti között, ha egy regényben az űrhajók a fénysebesség sokszorosával száguldanak?" Elvontabban fogalmazva: fittyet hányhat-e az irodalom - a science fiction - a tudomány által feltárt természeti törvényeknek?

Erre a kérdésre többnyire azt szoktam mondani, hogy a science fictiont általában nem a természet törvényei érdeklik, hanem a természet törvényeit feltáró ember, illetve az a módszer, vagy

technika, amellyel az ember ezeket a törvényeket feltárja és hasznára fordítja. Jó, jó - mondják - de az ember a valóságban valódi törvényeket tár fel, és azokat nem is tudja tullepni. Igen - mondom erre én - ez igaz, de itt nem egyes felfedezésekről van szó, hanem általánosabb módszerekről. Nézzük például Verne műveit. Sok rosszat mondhatunk róla, a modern kritika meg is teszi, elmondja a szerzőt kispolgárinak, s nacionalistának, stb. stb. és még tudományos ismereteit is kétségbe vonja. Csakhogy Verne volt az, aki az irodalomban először alkalmazta és ezt egész életműve bizonyítja, az "extrapoláció" módszerét. Nem az az érdekes, hogy repülőgépeket, tengeralattjárókat, Holdba röplő ágyugolyót talált ki, hanem az, hogy a meglévő tendenciákat meghosszabbította és ezzel egy valóban tudományos módszert, vagy látásmódot alkalmazott az irodalomban.

Vagy nézzük Wells műveit. Ötletei, - az időgép, a láthatatlanság, az istenek eledele, a cavorit, stb. stb. - egytől-egyig tudománytalanok, legalábbis a felszínükön. Valójában a múlt század technikai gondolkodásmódjából lép Wells ezekkel az ötletekkel a XX. század tudományos gondolkodásmódjába. Váratlan összefüggések felismerése

az anyag rejtett mozgásformáinak felfedezése jellemzi ötleteit, tudósainak életében éppen akkora szerepet játszik a véletlen, mint kora tudományában. Az a tudományos ihletettség, amelyről a "Kettős spirál" beszél nem Verne, hanem Wells tudósainak sajátossága.

Azt akarom ezzel mondani - anélkül, hogy hosszabban bizonygatnám igazamat -, hogy ne közelsünk tudományos igénnyel a fantihoz, ne várjunk tőle ismeretterjesztést, a szó szűkebb értelmében, hanem azzal törődjünk, hogy betartja-e írója azt a tisztességet, amelyet a tudós mindig betart, amikor hipotéziseket állít fel. Ha a hipotézis címszavát megnézzük egy tudományos lexikonban, akkor majdnem pontos meghatározását kapjuk a tudományos-fantasztikus irodalom módszerének, természetesen annak, ami az "irodalom" elnevezést még megérdemli. Ha van "hipotézis-elmélet" - nem tudom, hogy van-e - akkor annak alkalmazása a tudományos-fantasztikus irodalom problémáira meglepő eredményeket hozhat. Szeretném gyorsan megmondani, hogy a modern science fiction, tehát a Wells utáni fanti, szerkezete nagyon hasonlít a tudományos hipotézisek szerkezetéhez.

Gondolom ennyi elég arról, hogy a tudományos-fantasztikus irodalom és a tudomány hogyan és mennyiben kapcsolódik össze. Dehát az elnevezésben ott van az "irodalom" szó is és a science fiction ellen a legtöbb vádat az irodalom oldaláról emelik. Már maga az is vádemelés, hogy nem veszik komolyan, hogy nem látják meg, nem köszönnek neki az utcán, legfeljebb mint marginális irodalomról, szubliteraturáról, tömegolvasmányról beszélnek róla. Az előítéletek mindig gyanusak, a hatalmasságok, konok előítéletek pedig riasztóak. Nos, a science fictiont az irodalom oldaláról előítéletek sokasága veszi körül. Még a tudományos-fantasztikus irodalom nagy alakja, Stanislaw Lem is több mint ezeroldalas tanulmányt szánt a science fiction darabokra szaggatásának, ami lélektanilag elég érdekes probléma, de egyébként - véleményem szerint - a science fictionnak egy cseppet sem árt. Ebben a könyvében beszél Lem arról a gettóról, amelyben a science fiction él és amely - szerinte - a műfaj természetéből legalább annyira következik, mint az igazi irodalom értetlenségéből és amelynek falai áttörhetetlenek. Amennyiben feltétlenül igaz van Lemnek, hogy a fanti olvasóiban és íróiban van

hajlam a bezárkózásra és a szektaszellemre, hiszen különböző okok miatt ez a műfaj igen sokáig defenzívában volt, mennyiségi növekedése nem igen járt együtt minőségi növekedéssel, sőt a váratlanul támadt olvasói igények a műfaj kárára voltak. De az a kutató, aki nemcsak magát a science fictiont vizsgálja, hanem mondjuk az egész regényt és benne a science fiction regényt, vagy az egész filmgyártást és benne a science fiction filmet, szóval az összképre és az irodalom életének belső törvényeire kíváncsi kutató más tanulságokra is talál. Észreveszi, mert észre kell vennie például azt, hogy az Egyesült Államokban 1962-ben száz százalékkal nőtt a science fiction példányszáma az előző évhez képest, az összregény termés növekedése pedig tizenkilenc százalék volt a paperback könyvekben. De ilyen adatokat tizesével lehetne sorolni, s ezek az adatok már nem arról vallanak, hogy a science fiction defenzívában van, hanem arra, hogy a műfaj sok kinlódás után kilép a gettóból, valamilyen "szabad-ságharcot" kezdett s hogy ennek a vége mi lesz, azt nem láthatjuk előre.

Ezek az adatok természetesen nem bizonyítják, hogy a science fiction irodalmilag értékes

műfaj, vagy szemlélet, és az igazi irodalom védelmezői nyugodtan mondhatják, hogy elég baj, hogy eléggé szomorú ez a térhódítás. De a kulturában sem a szomorúsággal, sem a győzelmes mosollyal nem érünk el semmit. Voltak rajongói a lovagregénynek, vagy a pikareszk regénynek is, az akkori tömegek lázasan habzsolták ezeket a műveket, s most már legfeljebb az irodalomtörténészek tudnak Amadisról és társairól. Csakhogy ...

És most engedjék meg, hogy kicsit személyesebb legyek.

A jelenlévők tudják, hogy elfogult vagyok a tudományos-fantasztikus irodalom ügyeiben, tudják, vagy feltételezik, esetleg feltételezhetik, hogy amit mondok az apológia, vagyis hitvédelem, védőbeszéd a fanti mellett. Így hát jobb, ha megmondom, hogy valóban elfogult vagyok. Igaz, hogy ez a mostani összejövétel kivételes eset, hiszen mindenki hallhatta Török Tamás kiváló hangfantáziáját, s mindenki megítélheti, hogy ha dicsérő szavakat használok, akkor elfogultságom jogos-e, véleményem belül van-e még valamilyen elfogadható esztétikai értékrenden, vagy igazán elrugaszkodom istentől, embertől, Lukács Györgytől, Király Istvántól,

Sükösd Mihálytól, Hankiss Eleméértől ...

Azt is megmondom őszintén, hogy szeretnék úgy beszélni Török Tamás művéről, hogy közben a jelenlévőket meggyőzzem a tudományos-fantasztikus irodalom és művészet értékeiről és lehetőségeiről.

Nyilván fölösleges elmesélnem, hogy körülünk a tudományos technikai forradalom kora, nem kell dokumentálnom, hogy az egész modern művészet hogyan birkózik - elfogadva és ellenállva - a tudomány eredményeivel; nyilván fölösleges elmondanom, hogy az olvasók tömegében mit jelentenek a természettudományosan képzett szakmák és hogy ennek milyen következményei vannak a könyvkiadásban, azt sem kell részleteznem, hogy a humán területeken jelentkező új, objektívnek, vagy tudományosnak mondott módszerek nemcsak a divat termékei, hanem a kor kifejezői, reprezentánsai is. Ezek közhelyek és mégis, egymás mellé téve ezek a közhelyek, illetve a mögöttük álló tények adják a tudományos-fantasztikus irodalom hátterét. És természetesen az a válság, amelyben - ez már az én véleményem - az irodalom nyakig ül és azok az ellentmondások, amelyek az egész kulturát jellemzik. Szándékosan nem részletezem, inkább csak említem az illuziók valóságos tömeghalálát, és az utópiák, illetve a

jövőbe pillantás szükségletének jelentkezését.

Ezen a talajon, századunk talaján növekszik és virágzik a science fiction. Virágzik, ha ugyan valóban virág az a virág... Nézzük a virágot.

Török Tamás hangfantáziája először is kiemelkedően jó mű. Azzal még nem mondanék sokat, ha azt állitanám, hogy a legjobb science fiction, amit a magyar rádió valaha is produkált, hiszen a feldolgozások és dramatizálások nem kényeztettek el eddig bennünket és jobb esetben a szórakoztatásunkat szolgálták, hol színvonalasan, hol elég alacsony szinten. Félreértés ne essék, nem vagyok ellensége a szórakoztatásnak, sőt, csakhogy megkövetelem benne a szakmai tudást. Török hangfantáziája nem a szórakoztatásunkra készült. Török Tamás észrevette, hogy a science fiction majdnem akkora szabadságot és megújulási lehetőséget kínál az alkotónak, mint a népmese, vagy a népballada. Motivumkincse meglehetősen körülhatárolt, akár a népmesének, és így a variálhatóság és permutálhatóság utja szabad, és ahogy a népmeséket, úgy lehet a science fiction történeteket is "nyersanyag" tekinteni és újjáalakítva, a mondandót átgyurva, egyéníteni, saját változatait létrehozni. A science

fictionben az eredetiség nem okvetlenül az ötletek sohasem látott eredetiségét jelenti, és nem okvetlenül a sohasem látott új formát. A science fiction eredetisége a változat, az új variáció egy régi témára. Ebben az értelemben Török Tamás munkája eredetinek számít és hadd mondjam nyugodtan, hiszen láttam a filmet és olvastam a regényt, hogy a hangfantázia más is és több is mint a film, vagy a regény. Mondjuk azt, hogy bronzmásolat egy márványszoborról, vagy festmény egy másik festményről. A science fiction az egyetlen irodalmi terület, amely elfogadta a szürrealizmusnak azt a hetýke törvényét, hogy az irodalomban nincs magántulajdon. Ha az egyes művek önállóak is a science fiction végül is úgy tekinthető, mint valami kollektív termék, és ezt el is fogadja mindenki, aki tudja, hogy hány jó regényt és novellát irtak már az időutazásról Wells ötlete nyomán, vagy hány robot-történetet Capek óta. A science fiction tehát kínálja a szabad formálhatóságot.

Másutt elmondtam már, s itt nem akarom ismételni magamat, hogy a science fiction gátlástalanul felhasználja és átgyurja az irodalom hagyományait. A XX. században - tudtommal - csak két író

merte elnevezni művét az Odüsszeiáról, az egyik Joyce, a másik Clarke. Nehogy félreértés legyen, a teljesítmény nem azonos értékű, csak bátorság. Míg azonban Joyce-nak a saját erő adta a bátorságot, Clarke az egész tudományos-fantasztikus irodalomra támaszkodik. Remélem, érthető, hogy mindezt Török Tamás munkája mellett és az eddigi adaptációk bátortalansága ellen mondom. A science fiction kívánja, kihívja az átköltést.

Ez az egész hangfantázia megragad poézisével, költőiségével. A science fictionról szólva kevesen vették észre, hogy mennyire költői ez a műfaj. Talán nem is lehet más. Mindig minden formálódik, átalakul benne, a tér és idő végtelenségében állandó átalakulásoknak, metamorfózisoknak vagyunk tanui, és hát végül is, kitalált, fantasztikus, fiktív világokról, eseményekről, szereplőkről, eszközökről és konfliktusokról esik benne szó. Még legrosszabb, legolcsóbb változata, a galaktikus birodalmak sorsát és háboruit leíró "üroperett" is valamiképpen az ősi nagy époszok hangján szól. Emberfeletti hősök vivják benne gigászi küzdelmeiket, valóban úgy - csak olcsóbb változatban -, mint az Iliászban, a Kalevalában, vagy az Eddában.

Ha egyszer egy esztéta elkezdené keresni a költőiséget - akár a szó hagyományos, akár pedig modern, mondjuk szürrealista értelmében - a modern regényben, akkor biztos, hogy a tudományos-fantasztikus irodalomban találná meg. A költészet mindig fantasztikus, nagy kár, hogy erről sokszor a költők is elfeledkeznek. Nézzen valaki egyszer végig egy science fiction bibliográfiát, próbálja meg analizálni a címeket, megtalálja bennük a legtávolabbi dolgok egymásmellettségét, amit Reverdy valahogy úgy fejezett ki, hogy a "költői kép annál erőteljesebb, minél távolabb álló kifejezéseket hoz egymáshoz közel". Nem lehet feladatom egy rövid felszólalásban elemezni Török hangfantáziájának költőiségét, így csak emlékeztetek a Csillagkapu és Dave találkozására, arra a jelenetre, amelyben Dave lebontja, megfosztja személyiségétől az elektronikus agyat, vagy akár a magányos Dave monológjára.

Ha ennek a hangfantáziának tartalmát nézem, akkor úgy látom, hogy sűrűbb, tömörebb, mint az eredeti regény, vagy akár a film. A felszínen az egész történet közönséges űrkalandnak látszik, benne a számtalanszor megirt lázadó robottal. De ennek az űrkalandnak a mélyén, mondjuk második rétegében az emberek egymás iránti bizalmának, vagy a bizalmatlan-

ségnak problémája található. Hiszen a derék jó Hal, az úrhajó agya és istene, szabályosan beleőrül abba, hogy nem szabad elárulnia a titkot, az utazás valódi célját. Megborzongtam, amikor a hangszóróban a számológép, tehát Hal, hangja egyszerre megkettőződött, amikor észrevettem, hogy a gép megőrült, szkizofrén tüneteket mutat. Ha még mélyebbre ásunk a műben, eljutunk az ember egyik ugynevezett végső kérdéséhez, tudniillik ahhoz, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk? Dave két lehetőség választóján áll. a megistenülés, vagy a rabszolgaság, a géppé változás között választhat. Az utóbbi persze a halál, a szó mindenféle értelmében. Ez nem misztikus probléma, az emberiség valódi gondjait fejezi ki, reális kérdése napjainknak, hogy milyen utra térünk. Nálunk a filmet nem mutatták be, talán azért, mert az átvevők misztikusnak érezték a történet befejezését. Pedig az ember már ma többet tud, mint a régi népek, vagy korok sok-sok istene és ezen az alapon mágiával, vagy varázslással lehetne vádolni a tudományt, amely a korai istenképekbe vetített és felnagyított emberi tulajdonságok és képességek megvalósítója.

Török Tamás észrevette, hogy a regényben

ez a kérdés nem minden részletében tiszta és tisztázott. És az ő érdeme, hogy a drámában a fellázadó robot szabványtörténetéből kihámozta az értelmet, először azt, hogy ember és gép konfliktusa mélyén mindig az ember és ember konfliktusa rejlik, másodszor azt, hogy a tudomány és a technika valóban az igazi szabadsághoz vezethet el bennünket. És itt nem valami technokrata utópiáról, valami technokrata Slaraffenlandról van szó, hanem valóságos távlatainkról, emberi perspektíváinkról.

Mint mindnyájan tudjuk, Magyarországon a science fictionnak nincsen valami jó sajtója, nincsen kritikája, nincsen esztétikája. Nálunk a science fiction - a fokozódó olvasói érdeklődés ellenére - valójában defenzívában van, a siker még nem hozta meg a kritikai és esztétikai offenzíva pillanatát. Én azonban biztosan remélem, vagy inkább tudom, hogy ez a pillanat előbb-utóbb bekövetkezik.

Hadd idézzek valamit Robert Escarpit egyik tanulmányából. Escarpit a szubliteratúra és az igazi irodalom kapcsolatáról beszélve említi, hogy ez a két terület szorosan összefügg, majd így folytatja:

"Az egyikben létrejött bizonyos irodalmi formák a társadalmi fejlődés során átmentek a másikba és ezt a kulturális élet keretei lehetővé is tették. Így például a vigjátékot, a regényt, vagy a dalt történetük egyes szakaszaiban a szubliteratúrához sorolták és csak olvasóikkal együtt emelkedtek magasabb rangra. Ujabban a detektívregény ment át hasonló változáson. Nem elképzelhetetlen, hogy egy napon az annyira megvetett és annyira alábecsült képregény is irodalmi műfaj rangjára jut, ha majd törzsolvásoknak meglesznek azok a szellemi és anyagi eszközei, amelyek révén egyrészt esztétikai ítéletet nyilváníthatnak, másrészt ennek az ítéletnek hangot adhatnak és bekapcsolódhatnak az irodalmi mozgásba..."

Ennyi az idézet. Ami a képregényt illeti, Escarpit jóslata már bevált. A képregény szabadságharca nagyjából lezajlott már. Ott, ahol képregény egyáltalán van. A képregénynek már van esztétikája, kritikája, értékrendje, vannak tudósai, kutatói, kutatóintézetei, vannak dogmái és eretnekségei. Kell-e ennél több?

Azt hiszem, hogy a science fiction is hamarosan átlépi gettója határait. Nem arról van

szó, hogy felborítsuk az irodalom értékrendjét és Tolsztojt fanti írókkal mérjük össze. Sokkal inkább arról van szó, hogy bizonyos új, vagy ha úgy tetszik, a science fictionban megőrzött és újjáalakított értékeket elfogadjunk, tudomásul vegyünk, félretéve az előítéleteket és értelmetlen, vagy igazságtalan dogmákat.

Az esztétikának előbb-utóbb tudomásul kell vennie, hogy korunkra az értékrendek átalakulása is jellemző, hogy megvetett műfajok, a szórakoztatásban, vagy a szubliteratúrában kibontakozó, felnövekedő formák néha sokkal több igazi, értékes mondandót hordoznak, mint a feldicsért, magas piedesztálra emelt és velejükben üres műfajok, vagy formák.

Igazán és őszintén örülök Török Tamás hangfantáziájának nemcsak azért, mert személyes nézeteimet igazolja, hanem azért is, mert úgy érzem, új mércét állított fel a magyar rádió science fiction műsoraihoz. És ez a mérce az igazi irodalmi és művészi érték mércéje.

Ujházy László:

Megvallom őszintén, négyszer hallottam eddig a darabot és egyre jobban tetszik. Annyira elfogult vagyok, hogy senki nem várja, hogy bíráló megjegyzésekkel illessem a felvételt, egy-két kérdést szeretnék ezért elmondani.

Rögtön kezdeném az elején az effektusokkal. Az úrhajó hangjátéknak elég szép tradíciói vannak, jómagam és technikus kollégáim is elég sok úrhajós zajt csináltunk, de megmondom őszintén, hogy ennyire szépet és finomat még nem. Nekem az egész hangjáték effektus felépítésében tetszett, hogy hallatlanul tartózkodó és finom. Semmi harsány nincsen benne és ez azért is nagy dolog, mert az eddig elért tradícióktól, ebben a műfajban - most az üreffektusokra gondolok, amit lehet hallani a TV-ben is, a Delta, meg a különböző könnyűzenei műsorokban, elég nehéz elszakadni, és itt úgy érzem, hogy ez a szakadás megtörtént és nagyon jó irányban. Tehát amennyire a hangjáték tartalmában is ebben az "ür" műfajban művészebb lett a korábbiaktól, ugyanúgy technikai kivitelben is művészi, az effektusok oldaláról nézve. Különösen szépek azok a részek, ahol az

effektus emberi hangokból készült, most nemcsak a csillagkapukra, hanem korábbi részekre is gondolok, ahol szinte alig lehet kivenni, hogy ott valamiféle suttogás van, halkán sejtjük, hogy az emberi hang, de mégis egy effektus, egy zaj jellege van, annyira, hogy szinte pótolja a képet. Akarva, akaratlan az ember számára valamiféle kép azoknak az effektusoknak a hallatán megjelenik. Továbbá azt az érdekes és szerencsés megoldást hallhattuk itt, hogy átkötő zeneként sem hagyományos zene szól, hanem - még hogyha feldolgozás is - lényegében szintetizált zene. Azáltal, hogy a hangjátékban végig csak effekteteket, tehát tulajdonképpen mesterséges elektromos zajokat és ahol zene van, ott is csak szintetizált zajokat és hangszereket hallunk, azáltal válik drámai hatásúvá az, amikor megszólal a Mozart ária. Azt hiszem mindenki érezte, - engem is az a rész kapott meg, - hogy azon a ponton, amikor ennyi sok zaj és effektus után megszólal Mozart, az sokkal több annál, minthogy egy magnótekerceset feltettek. Hasonlót már hallgattam, nagyon érdekes példát arra, hogy mennyire szerencsésen lehet keverni egy hangjáték során az elektromos effekteteket és a hagyomá-

nyos zenét. Varsóban az Elektronikuszenei Intézetben lejátszották egy TV-filmnek a kísérőzenéjét, amely az emberi élet nagy problémáiról szól: születés, tanulás, szerelem, házasság, halál, stb. és a film folyamán a főhőst érték kellemes és kellemetlen dolgok, - ahogyan az életben van. Amikor az életnek az árnyoldala, a szorongás, a félelem, a betegség dominált, akkor mindig elektronikus effektek voltak hallhatók, amikor valami szép és nemes volt, akkor mindig ugyanaz a zene szólalt meg: Bachnak az a bizonyos hires Air-je. Az eredeti hangszereken, ahogyan Bach megálmodta, úgy szólalt meg, s gyönyörű és döbbenetes hatása volt, ahogy egymás után megjelent a hagyományos és az elektronikus zene. Hát ma is ez, ami az effektusok terén nekem nagyon tetszett, s egy kiegészítés még talán: hogy e kitűnő effektusok között már nagyon halk és szegényes volt az űrhajó kilövéséről az eredeti felvétel, - azt hiszem eredeti felvétel lehetett, mert egy helyen még angol szó is hallatszott.- szóval az egy kicsit támogatásra szorul, hiszen lényegében ott valami történik. Az itt készült effektusok lényegesen jobbak voltak, mint az űrhajó fellövéséről az eredeti.

A másik kérdés, ami szintén ezzel a hangjátékkal kapcsolatban merült fel bennem: az egyidejűség kérdése a sztereóban. A legutóbbi Kisérleti Stúdió megbeszélésünkön erről nagyon szép vita zajlott le, - én akkor a másik helyiségben voltam és nem akartam bejönni, hogy beleszóljak -, de talán jobb is, hogy most ennek a darabnak a hallatán tudok erről néhány szót mondani, tudniillik ebben a hangjátékban hallottunk egy-két helyen egyidejűséget: nagyon kitűnő és logikájában nagyon jól megoldott, jól követhető egyidejűséget. Elég sokat gondolkoztam ezen a kérdésen és tulajdonképpen arra jutottam, hogy az emberi agy felépítése valami olyasmi lehet, mint egy kapcsoló, mint a keverőasztalon egy figyelő választó, ami sok pont között tud választani, de mindig csak egyet továbbit, itt a hangszóró felé, ott pedig valahol a tudat felé. Ezért nagyon nehéz egyszerre két irányba koncentrálnunk. Gondoljuk meg például, hogy iskolában, előadás közben egy kollégám odaszól, mesél egy viccet: ide is figyelek, oda is figyelek, s biztos, hogy fél percen belül valamelyik szálát elveszítem. Akkor felmerült a zenei példa is, hogyan lehetséges, hogy a zenében egyszerre több szólam van és mind-

egyiket halljuk. Zenész barátaimmal beszélgettünk a dologról és tulajdonképpen arra jutottunk, hogyha több szólam van egy zenében, például a régi madrigált tekintve, ott sem külön a szólamokat halljuk meg, hanem az összhangzattani funkciót, ami a szólamok folytán létrejön. Erre nagyon érdekes példa, hogy mikor a konzervatóriumban nekünk négyszólamu daldiktálás volt és le kellett írunk a négy szólamot, akkor sem a négy szólamot írtuk le külön-külön, - mert a közbenső szólamokat olykor nem is hallottuk meg, - hanem az összhangzattani funkciókat, ami egyértelműen meghatározta azt a hangzásképet és azt már ki tudtuk dolgozni. De mi a helyzet a polifon zenében? Ott több szólam van, de mindegyiket követni kell, mert hiszen egy fugánál követjük is. Igen, de hogyan követjük: megszólal a téma, utána ugyanaz a téma megszólal valahol másutt, már arra váltunk át, s szinte tudat alatt halljuk már csak az első témát. Jön a harmadik belépés. akkor az első kettőt is elveszítjük, sőt itt az első témák már nem is következetesek, fel is bomlanak. Tehát itt sem fordulhat elő, hogy egyszerre tudatosan több szólamot úgy figyelemmel kísérünk, hogy azokra teljes erővel koncentrálunk úgy, mintha csak egyet

hallgatnánk. A prózában a "harmóniai hallás" nem jöhet létre, mert itt semmiféle összhangzattani funkció nincsen, tehát csak a polifonia jöhet szóba. S most megint a zenét véve alapul: a polifon zenében akkor tudjuk jobban követni az egyes dallamvonalakat, ha azok minél távolabb esnek egymástól hangmagasságban, minél elütőbbek egymástól hangszinben a témák, ill. belépések "informatív" részei nem esnek egy időbe, és ha zenekari felállásról van szó, nem egyirányból érnek minket a szólamok. Na most, ha szövegben akarunk létrehozni ilyen egyidejűséget, akkor az annál jobban sikerül, minél inkább figyelembe vesszük a fugának, ill. a polifon zenének a szabályait. Tehát az első az, hogy az egyes hangok hangszinben lehetőleg elütőek legyenek egymástól, közel azonos hangszinű, hangmagasságú, vagy majdnem egyforma hangok nehezen lesznek megkülönböztethetők. A másik szabály az, hogy lehetőség szerint, ha az egyik hang valami lényegeset és fontosat mond, akkor a másik addig ne mondjon lényegeset és fontosat. Amikor a másik mondja a fontosat, akkor az előző mondja a lényegtelent, hogy amikor váltunk is az egyikről a másikra oda-vissza, lehetőség szerint ne

hagyjunk ki fontos információt. Zenében könnyű az esetünk, mert ott egy-két hang kimaradhat anélkül, hogy egy dallamot nem élveznénk, szövegben elég egy hang, ha lemarad és már megtévesztő lehet. A harmadik követelmény pedig, hogy a hangok eltérő irányúak legyenek, s ez nem kíván magyarázatot.

Ebben a hangjátékban - én úgy érzem - nagyon tökéletesen oldotta meg a stáb az egyidejűséget, mert nagyon elkülönülő a számítógépnek a hangja a színészi hangtól, az irány szerinti elkülönülés is megvolt és a lényeges és lényegtelen dolgok szinkronitása is nagyon jó volt. Hallgattam már elég sok sztereo hangjátékot, kevertem is, - szóval megmondom őszintén - hogy egyidejűségben ezt tekintem határnak és optimális megoldásnak, ezen túl én már nem mennék, mert korábban az egyidejűséget többször erőltetettnek éreztem, néha kifejezetten fárasztónak.

A harmadik kérdés, amiről még, a sztereo, ill. a kevésbé sztereo részek viszonya. Amikor az első lehallgatás volt a darabból, akkor Török Tamás kissé szabadkozott: ennek csak a vége sztereo, az utolsó öt perc, a többi az nem. Szerintem Tamás itt arra célzott, hogy tulajdonképpen az utolsó öt perc az,

ahol valójában a bázis ki van töltve, s a hangjáték-
nak az első, nagyobbik részében egy egyszerűbb vala-
mi van: hol itt van hang, hol ott van hang, bár
közben az effektusok teljes szélességük ugyan.
Az, hogy a csillagkapu-résznel lesz tulajdonképpen
folyamatos a bázis, nagyon szerencsés és nagyon jó,
tudniillik végső soron ott valahova megérkezünk.
Ezt a kitérülést valamiképpen jelképezni kell és
ez azáltal történik meg technikai oldalról, hogy
a sztereo bázis ott telik meg, ott lesz egy folya-
matos hangképünk. Én még ezen túlmenően a csillag-
kaput megelőző részben csökkentettem volna a bázist
- lemondva a teljes sztereo bázis szélességről -,
hiszen valójában itt az űrhajót ebben a helyiségben
olyan nagyságra nagyítottuk fel, amekkora valójában
nincs. Nem hiszem, hogy az űrhajó kabinjában annyi
hely lenne, hogy itt az utas és négy méterre ott a
számítógép. Tehát lehetett volna csökkenteni a
bázist és ezáltal a viszonylag szűkebb bázis után,
amikor megszólal a csillagkapu, akkor a teljes
bázis szélességben való kitérülködés még hatásosabb,
de hát ez - mondom - ez csak egy kis apróság.

Valójában még egyszer azt kell monda-

nom, hogy az első meghallgatásnál tartalmilag nagyon megkapott a darab és külön kétszer meg kellett hallgatnom, hogy Bozó elvtárs felkérésére hozzá szólhassak, ill. technikai oldalról is próbáljam a darabot megközelíteni. Elég nehezen ment, mert egy ilyen produktumnál már a technika és a nem technika nagyon nehezen választható el egymástól úgy, hogy én csak elismeréssel tudom illetni a teljes alkotó stábot. Köszönöm szépen.

Bozó László:

Néhány gondolattal, engedjétek meg, hogy én is reagáljak erre a három szólamu bevezetőre. Rögtön azzal kezdem, hogy a rádió ettől kezdve nem teheti meg, sajnos a rádió meg fogja tenni rendszeresen a harminchat, vagy nem tudom hány óra műsorából, mondjuk harminc óra közepszerű lesz, ha viszont egy-két tiz perc nem lesz közepszerű, akkor ez már a művészet lesz. A rádió tömegfogyasztási eszköz, se hely, se lehetőség, se igény nincs meg bennünk, hogy - mondjuk - a közepesnél magasabb színvonalu produkciókat rendszeresen csináljunk. De ez az igény egyre jobban feltámad és itt már nemcsak igényről van szó - érzésem szerint - ennél a produkciónál, hanem

mégvalósításról. Hogy ez véletlenségből egy fantinál következett be, hogy már a rádiónál maradjak, ez teljesen véletlen. Egész egyszerűen azért, mert hiszen ezeket az eszközöket, ezeket a rádiós eszközöket lényegében bármilyen hangjáték típusnál fel lehet használni, fel is használtuk, de itt érzem először, hogy egy fajta szintézist sikerült elérni. Az az érzésem, hogy itt nem technikai és színészi, meg rendezői munkáról volt szó, hanem egy egységes művészi elképzelésről. Ez az egységes művészi elképzelés áthatotta a stáb minden tagját a technikusoktól a zenei munkatársig, a színészekről a rendezőig. Tehát lényegében itt egy szuverén, önálló művészi alkotással találkoztunk. és ez azért is érdekes, mert nekem is módom volt látni az eredeti filmet színesben, szélesvásznon, félkörben és háromnegyedikörben és döbbenetes hatással, sőt akkor voltam kint Amerikában, amikor ezt bemutatták és iszonyu sajtója volt, minden erről szólt, külön shaw-ka csináltak a TV-ben róla, hiszen most született meg az igazi műfaj. Na most ennek ellenére én teljesen más, de ugyanakkor az eredeti mű alapgondolatát kifejező rádiós produkcióval találkoztam, ami elmé-

letileg lehetetlen, mert hiszen egy filmet lefordítani a hang nyelvére nem lehetséges, de kiderült, hogy egy gondolatot megfogalmazni és ábrázolni a rádió nyelvén igenis lehetséges és ez az egyetlen egy út, és ez az egyetlen egy mód. Tehát én valóban semmi mást nem tudok tenni, mint nagyon őszintén gratulálni az alkotáshoz, mert ezt más szóval nem tudom illetni.

Két apró kérdésről. Engem is izgat az a bizonyos egyidejűség fogalma, nem véletlen persze, mert most tartunk itt, hogy ezzel kísérletezünk a sztereo technikában. Az az érzésem az itt elhangzottak alapján, hogy voltaképpen nekem a két szöveg szintézisét kell hallanom, tehát nem arról van itt szó, hogy értem-e tudatosan a bal hangszóróból és a jobb hangszóróból érkező információs szöveget, hanem milyen művészi emóciót kelt bennem, hogy itt ezt hallom, amott azt hallom, de már nem hallom külön-külön, mert itt én nem hallottam egy bizonyos idő múltán, aminek valamifajta más művészi hatása volt. Tehát lényegében a technikát olyan fokon alkalmazták, hogy már nem éreztem a technika jelenlétét. Na ja, hát itt kezdődik természetesen a

művészet.

A másik dolog. Nagyon érdekes, hogy talán egyetlen naturális zajt hallottunk, a rakéta eredeti kilövési hangját, a többi mind mesterségesen előállított - érzésem szerint - ez hatott furcsának és ez hatott kevésnek. Milyen furcsa dolog ez, hiszen egészen idáig arról volt szó, hogy a sztereo hangjáték megköveteli a naturális környezetet, a naturális zajt, hiszen gyakorlatilag arról beszéltünk végig, hogy egy üzemet mesterségesen nem lehet előállítani, mert hiszen az egészen másképp hangzik gép mellett, mintha utólag keverik alá a zajt. Érdekes módon - úgy látszik - hogy a sztereo hangjátéknak van egy másik ágazata is, vagy másik utja is, amelyik elvonatkoztat a valóságtól, de úgy, hogy a valóság teljes illuzióját és teljes képzetét kelti. A két bázisról csak annyit, hogy megfigyeltem, hogy az űrhajó 120 méter hosszú, tehát lényegében 120 méteren belül teljesen el tudom fogadni, hogy a számítógép központ hangja a másik oldalról jön, na ez annál is inkább érdekes, mert az egyik lehallgatáson éppen szó volt arról, hogy célszerű-e ezt a kettősséget megcsinálni, mert hiszen egy alapkérdés hiányzik ebből, ezt tudni kell, hogy a sztereo

mélységet és magasságot nem tud ábrázolni és nem tud érzékeltetni, tehát kénytelen mindent oldalirányba áttenni. Elnézést kérek, hogy megint hosszadalmas voltam egy kissé, de az az érzésem, hogy lassan most már ideje lesz örülnünk annak, hogyha valaki jót csinál. Még nem találjuk a hangokat az öröm kifejezésére, mert mondjuk divatosabb bírálni, de hát ez van, mit csináljak?

Tessék parancsolni!

Egy kardiológus:

Tekintve, hogy én csak kutató vagyok és nem vagyok esztéta, tehát csak a műhöz igyekszem hozzászólni és talán pontról-pontra úgy mennék, ahogy hallottam, ahogy sorrendben hallottam. Az első, ami őszintén szólván engem megzavart, az a bevezető volt, ami pontosan úgy hangzott, ahogy minden magyar ismeretterjesztő film bevezetője, ahol bele, úgy az arcomba elmondják, hogy a természet milyen, vagy a vizek milyenek, szóval egy kicsit sablonossá vált és egész őszintén szólva csak az zavart jobban, amikor a végén mondták, ide a jobb fülembé szintén külön hangsúlyozottan a tanulságot, ami valóban gyönyörű,

valóban másik Clarke műből van és ha azt a főhős mondja el, akkor nagyon szép és nagyon elhiszem, így viszont didaktikus a megoldás nekem és ez bántott. Szabadjon itt még egyszer arra is reflektálnom, hogy ez egyértelműen nem Clerk, hanem Clark és ez nagyon zavaró volt, mert ez következetesen valamennyiszor így hangzott el, noha itt nincs vita az angol kiejtésben. Nagyon jó volt a fedinges rész és tényleg hallatlanul valószínű, jobb volt, mint a valóság. Az ember csavargatja a rádió gombját, akkor valóban tisztább és hangosabbá válik, aztán megint elmegy, nem vagyok azonban meggyőzve arról, hogy főleg a hosszabb, ilyen részeknél, blokkoknál a hallgató nem kapdosott-e a rádió gomboknál, mert már nem tudta, hogy ez hanghatás, vagy az ő rádiója. Persze egyébként nagyszerű volt, például a Heppy byrds Day c. darabnál, vagy egy parancsnoknál valóban jó. Az is kiderült, hogy a komputert és a darabot nem Lőrincze, hanem Simonsson programozta, mert nyilván, ha Lőrincze lett volna, akkor a "meghibásodik" c. gyönyörű kifejezés nem került volna bele, a Clarknál nem szerepel. A fekete hasáb, - azt hiszem - ez az egyik problémája magának az egész

könyvnek és aztán a filmnek is: természetes, hogy aki nem ismeri a regényt, nem hiszem, hogy bármilyenü assziációja támadt, vagy rájött volna, hogy ez mi, holott ez tulajdonképpen lényeges, vagy nem lényeges? Hadd mondják el egy anekdotát. A tavalyi science fiction filmfesztiválon volt Clayton Edwoods, aki az Apollo filmeket csinálta, a Nassa filmrendezője, s ő mesélte, hogy a mikor Clark a Nassa-ba bement, akkor még csak a regény jelent meg és ott az egyik Nassa fizikussal akart beszélni, aki ott ült az íróasztalánál. Az íróasztalt elborították a könyvek, a külön lenyomatok. Clarkot bemutatták neki és Clark szeretett volna kérdezni valamit, de a fizikus megelőzte, valahonnan előrángatta ennek a bizonyos monolitnak a képét, amely valamilyik ujságból származott és ami a regényről és aztán a filmről szólt és azt mondta, hogy "Uram, most először magyarázza meg nekem, hogy ez a monolit micsoda?" Mire Clark felvette a papírt és azt mondta, hogy ugyan, ez csak afféle marha írói szimboliztika, hát maga beveszi ezt? Ez persze tréfa, hiszen ő sokkal komolyabban kezeli ezt a kérdést, de tulajdonképp valahol itt kezdődik a szimboliztika és ahol kicsit folytatódik, az az érzésem

és rosszul folytatódik ez a bizonyos komputer-büntudat, ami nem hiszem, hogy szerencsés kifejezés, nem is így van ez. Persze, hogy a regénynek sokkal több ideje van, sőt a filmnek is, hogy ezt részletezze. A gép azt a logikai ellentmondást nem bírja - úgy mondanánk - esztétikailag nem bírja feloldani. Azt az ellentmondást nem bírja elviselni, ami a logikája értelmében lehetetlen és amit nem tűrne meg. Ez nem büntudat, ez teljesen más fogalom, teljesen más pszichológiai kérdés. És az egyidejűségre hadd reflektáljak egy pillanatra. Ujházy László nagyon szépen mondta el és azt hiszem teljesen igaza van, itt én azt éreztem szintén, ahol a Hamlet monológot hallhatjuk egyik oldalról és a másik oldalról Bauman monológját. /Török Tamás: Baumen!/

Na ezen már lehet vitatkozni, meg kell mondanom Clark az biztosan Clarknak ejti a nevét, egyébként akkor Baumant meg kellene kérdezni. Különbö-
ben Bauman, mert ez elég sokat szerepel, ez a Bauman volt, aki a mesét leírta. Szóval itt az egyidejűség-nél az volt talán zavaró egy kicsit, hogy nagyon kell akkor vigyázni, hogy milyen arányu és milyen sűrű hangokat hallok két oldalról, mert itt az volt

az embernek az érzése, hogy a Shakespeare - Arany János - Gábor Miklós trió mellett az ember óhatatlanul inkább arra próbált figyelni, hogy hogy is hangzik az a Hamlet monolog és nem figyelt a másokra. Kevésbé sulyossá vált, kevésbé erőssé. És a végső megközelítésnél, amikor leszállt a bolygóra, itt mogint csak az az érzésem, a hangjátékból nem derült ki, - a regényben és a filmben ez is nagyon világosan kijön, - hogy a központ úgy is feláldozza ezt az egy embert, akit már visszahozni úgy sem lehet, tehát legjobb, ha minél többet kihozunk belőle, tehát menjen le, próbálja kifürkészni mi van, dögöljön meg, teljesen mindegy. Ezt ott Bauman érzi is, el is mondja, dühöng és veszekszik a központtal. Ez ugyanaz a mentalitás, amit a katonai iskolákban tanítanak a tisztjelölteknek, hogy amikor egy katona úgy megsérül, hogy még tud menni, azért azt nem kell otthagyni, vagy nem kell pláne visszavinni, azt neki kell hajtani az ellenség első vonalának, legalább valami kárt tegyen. Tehát ez a félelmetes, könyörtelen filozófia és ugyancsak a saját filozófiája, ami szintén nagyon szépen megvan az eredeti műben, hogy ő maga próbálja önmagának azt mondani,

hogy akkor legalább megpróbál eljutni a lényegig, az utolsó pontig, tehát ő maga is feláldozza magát, most már tudatosan. A visszaszámolás kissé szintén zavaró volt, mindenütt akár a regényben, akár a filmben is, itt is visszaszámolás van, tehát nem előre felé számol, soha nem előre felé számol, hanem mindig vissza.

/Közbeszólás: "Itt jeleket adott és nem visszaszámolt". "Jeleket adott, hogy visszaszámolnak-e rá?"/

Elnézést, akkor én kevertem össze, nyilván azzal a filmrészlettel, amikor elindul, itt nyilván időben a kettő egybeesik. És még valamit, én nem éreztem szerencsésnek azt, hogy a komputer hangja, vagy hangja a végén már motiválttá vált. Lehet, szóval tulajdonképp nagyon megkapó volt és érdekes volt, de kicsit azt az antropomorfista nézetünket tükrözi, /Közbeszólás: "Antropocentrikus"/ hogy végül itt muszáj neki emberileg viselkedni, holott itt ez változatlanul gép, valóban ugyanugy leépül és ugyanugy tesz tönkre a tudatát, ahogy egy embernek, amikor frontális leukrotomiát csinálnak, - lehet. Ezt tényleg nem tudom eldönteni, ez így nagyon szép volt, csak nem tudom, talán a másikat is érdemes lenne hallgatni és végül az a kérdés,

hogyan ez mennyire fantázia és mennyire tudományos, erre éppen Clarknak volt egy szellemes válasza, amikor szintén Olaszországban egy sajtóértekezleten megkérdezték tőle, hogy annyi ilyen fantasztikus szürrealista mű van és vannak ugynevezett science fictionek, és mi az ami megkülönbözteti és van-e különbség? Mi az, ami csak afféle fantáziálás és mi az ami tudományos fantasztikus? És erre ő azt mondta, hogy hát erre komoly definíciót nem tud mondani, de kevésbé komolyat igen, amit ő viszont nagyon komolyan vesz: - Ha van valami lehetőség, valami érdekes ötlet, amiről tudom, hogy tudományosan biztosan lehetetlen, soha nem fog megvalósulni, de nekem nagyon tetszik és megírom, az merő fantáziálás, ha van valami, ami nekem nagyon nem tetszik, mert félek tőle, hogy meg fog valósulni és az veszélyes ránk nézve, itt kezdődik a science fiction.

Bozó László:

Köszönöm szépen.

Siklós Olga:

Egy szóval csak, én nem vagyok szakértője a tudomá-

nyos fantasztikus irodalomnak, azt hiszem még olvasója is alig-alig. Na most én azért örültem harmadszori hallásra is ennek a hangjátéknak, mert úgy érzem, hogy Török Tamás nem tévesztette össze a célt az eszközzel. És számára ebben az esetben - gondolom - nem a tudományos fantasztikus irodalom népszerűsítése, vagy valamilyen rangra emelése volt a cél, azt hiszem számára ebben az esetben - bár ő fog nyilatkozni, ha akar - ez másodrangú kérdés volt. Engem mindenfajta irodalomban, mindegy hogy melyik kategóriába tartozik, az érdekel, hogy mit tud mondani az embernek az emberről? Tehát én csak eddig a régióig tudok eljutni bármiről van szó, bármilyen fajta irodalomról. Tekintettel arra, hogy ebben az esetben még a robotember is számomra egy olyanfajta emberi magatartást testesített meg, amely nem robotember-tulajdonság, de robottá vált emberi tulajdonság, rendkívül érdekes volt és kataraktikus volt éppen úgy, mint Gyárfás Miklósnak. Tehát azt szeretném csak hangsúlyozni, hogy azt amit rádiós eszközökkel, rádiós nyelven meg lehetett teremteni emberi gondolatokról és emberi problémákról, azt itt Török Tamás rendkívül egyneműen, egy stílusban tartva, nem az eszközök tulhajtásával, vagyis meg-

mutatva, hogy ezt is tudom a sztereóban és még azt is tudom a sztereóban, egy művet hozott létre, és azt hiszem itt van ennek a lényege, hogy tudjon stílust teremteni és a művek nyelvén és a művek hangulatában megszólalni annak fitogtatása nélkül, hogy mit tudunk a szakmáról egyébként. Köszönöm szépen.

Bozó László:

Amennyiben nincs több hozzászóló, megkérdezem, hogy Tamásnak van-e mondandója?

Török Tamás:

Röviden csak, mert itt annyi sok szép elhangzott, hogy most nem szeretnék vitatkozni az oppozíciós hozzászólásokkal. Sajnos nem tudom a Siklós Olga előtti hozzászóló nevét... Rendkívül rokonszenvesnek éppen azt éreztem, hogy olyan hangok szólaltak meg az ő hozzászólásában, ami a rendezőt mindig rendkívül érdekli. Tulajdonképpen a dicséretelnél jobban érdekli, hogy mi az, ami nem, mi az, amit másképp kellett volna. Tehát én rendkívül érdeklenek tartottam a hozzászólását és egyáltalán nem védekezésképpen, csak inkább magyarázatképpen fűzném

hozzá, hogy miért Clerk. Az imént mindenki felkapta a fejét: egy ilyen hangjátéknál hogy lehet a szerző nevét rosszul ejteni. Én amerikaiaktól kérdeztem meg, kettőtől is egymás után és Amerikában Clerknek mondják. Na most igaz, hogy Clerk angol, tehát Clark angol, de a történet annyira amerikai, hogy én ezt az amerikai magyarázatot elegendőnek találtam és hát - mondjuk - odáig nem jutottam el, hogy személyesen találkozzam vele és tőle kérdezzem meg.

/Közbeszólások/

Na most a másik, ami igen fontos és érdekes megjegyzés, a bevezetővel, a kis előljáró - nem tudom, minek nevezem - kis elmfuttatással kapcsolatos és a lényegében arra rimelő befejező szavakkal kapcsolatos. Én abból indultam ki, hogy a mi hallgatóságunk ezt a műfajt, most mindegy, hogy minek nevezzük, mennyire science fictionnak, vagy mennyire nem annak, a hallgatóság a műfajt nem nagyon szokta meg, arra gondoltam, hogy egy kicsit fogjuk kezén az elején és a végén is fogjuk meg az elengedett kezét és vezessük vissza az elindulásunk pontjára. Vagyis én úgy képzelem, hogy a csillagászati fogalmak rendkívül kis rétegben elterjedtek, tehát anélkül, hogy Földünk helyét filo-

zófiai és asztrológiai értelemben meghatározzuk a világegyetemben, ez a hangjáték nem lett volna túlságosan világos a hallgatók nagy tömegének. Már pedig, ha mi ezt kénytelenek voltunk - már csak a sztereóforma miatt is - a III. műsorban adni, akkor is abból az elképzelésből kellett kiindulnom, hogy nemcsak annak a pár ezer embernek szól a játék, akik pontosan tudják azt, hogy hová helyezzék el a naprendszerben a Földet, a tejutrendszerben és az egész világegyetemben. Ha ezt a szereplők valmelyikével mondatom el, ez annyira független elem a játéktól, hogy erőszakoltan tartozott volna ilyen játékhoz és a végén ugyanugy. Tehát ezt nagyon tudatosan próbáltam így megoldani. Egyébként nagyon szépen köszönöm a hozzászólásokat, amelyek nagyon sok mindent ismertek fel, melyet talán én sem tudtam egészen tudatosan. Nem szeretném úgy befejezni ezt a beszélgetést, hogy ne hangozzék el még egyszer a konferáláson túl azoknak a munkatársaknak a neve, akik nélkül ez egy rendhagyó kis iromány lett volna, de nem lett volna hallható hangjáték, legalább is ahogy mi hallhattuk: Hámor János, Horkai Rózsa és Varga Károly nevét, akik teljes szívvvel álltak az ügy mellé, akiknek rendkívül szuggesztív, érzék-

letes és eleven munkája kellett ahhoz, hogy ez szóljon valahogy. És nagyon sajnálom, hogy Kuczka Péter rövidített, de gondolom, hogy valamilyen formában teljes előadásával még találkozhatunk. Erre van még mód, azt hiszem. Köszönöm szépen.

Bozó László: Horkai Rozika.

Horkai Rozika:

Csak annyit szerettem volna az előző hozzászóláshoz hozzáfűzni, hogy nem tartom fairnek a filmre és a regényre hivatkozással vitatkozni a darabbal, mert önálló munkát fogadtunk el, rádiós hangfantáziát, ahol az író ötletéből kiindulva Török Tamás egy teljesen önálló művet hozott létre, az ő legjobb felfogásával. Mi a filmet, Bozó László kivételével, azt hiszem többen nem láthattuk. A regényt esetleg elolvastuk, de meg kell mondanom, hogy rádiós füllel olvasva a regényt - én elolvastam, mert megkaptam kölcsön, - rádiós füllel egy csomó olyan pontja volt, amit egyszerűen megoldhatatlannak tartottam volna, ha teljesen következetesen ragaszkodni akart volna a regény logikájához. Itt elindult egy vonalon és egy picikét a Baumannak a szerepét megfénye-

sitette és én ezt nagyon indokoltnak tartottam.
Ami az emberi vonalát vezeti, azt kellett kiemelni.

Bozó László:

Nyilvánvaló, hogy itt arról van szó, a rádió bizonyos dolgokban több, mint a film, vagy a regény, vagy bármilyen más művészet, bizonyos dolgokban kevesebb. Mondjuk, annyiban több, hogy többet képzelhetek, többet ábrázolhatok, és annival kevesebb, hogy nincs idő arra, hogy gazdagon és pontosan moduláljak. Nyilvánvaló dolog, hogy még ezeken túl egy csomó olyan motivációs hiányt észre lehet venni, hogy mondjuk, aki mindhárom művet ismeri, tehát ezt is, és összehasonlítani, akkor bizonyos dolgokban, például a láthatóság hiányában ez a hangjáték alatta marad a filmnek, alatta marad a regénynek is annyiban, hogy a hősök nincsenek annyira árnyaltan, amerikai módon motiválva, mint mondjuk magában a regényben. De valamivel több ezeknél, valamilyen módon, egy magyar rendező és munkatársainak a látomását hallottuk egy bizonyos dologról, én ezt azért üdvözöltem ennyire melegen, amennyire tőlem tellett.

